

SODOBNO PRIPOVEDNIŠTVO NA KOROŠKEM

Avtorica v članku predstavlja raziskave t. i. sodobnih zgodb (contemporary legends) in probleme, ki se pojavljajo pri določanju raziskovalnega predmeta in vsebine. Tovrstne raziskave že potekajo v avstrijskem in slovenskem prostoru, na Koroškem pa temu doslej niso posvečali posebne pozornosti.

O pripovednem izročilu in drugih oblikah t. i. ustnega izročila že od konca 19. stoletja naprej beremo, da izginjajo v pozabo. Modernizacija, gospodarske spremembe, opuščanje skupinskega dela na kmetih, rahljanje sosedskih vezi tudi na vasi in večje možnosti za izobrazbo, so le nekateri izmed vzrokov za postopno izumiranje tega izročila.

Kako je torej pripovedno izročilo sploh še lahko v zavesti sodobne družbe? Pri tem ni mišljeno poznavanje izročila po tiskanih dokumentih – do 21. stoletja se je nabralo precej pisnih dokumentov, knjižnih zbirk in drugih zapiskov – temveč živo posredovanje, pripovedi in pesmi, ki gredo "od ust do ust".

Na začetku 21. stoletja smo v dobi povsem spremenjenega načina komunikacije po internetu in doživljamo soobstoj dveh povsem različnih načinov "pripovedništva". Na eni strani je v drobcih še ohranjeno pripovedništvo starejše generacije, z žanrskim sistemom, ki omogoča uvrščanje pripovedi v ustaljene kategorije, kot so pravljica, povedka, legenda, anekdota itn. Po drugi strani pa nastajajo "nove" pripovedi med mlajšo generacijo, za katere ugotavljajo, da so po strukturi podobne izročilu starejše generacije, a imajo vendarle povsem nove vsebine. Žanrsko jih uvrščajo med povedke.

V Ameriki raziskujejo ta pojav že od šestdesetih let. Linda Degh (Indiana University, Bloomington) je prva opozorila na uveljavljanje novih pripovednih vsebin v študentskih domovih in širjenje le-teh po Severni Ameriki.¹ Ameriški folklorist Jan Brunvand je v letih od 1981 do 1993 objavil pet zbirk sodobnih zgodb,² za katere uporablja izraz *urban legends*, torej *mestne povedke*, za razliko od tradicionalnih povedk, ki so bile

udomačene predvsem v podeželskem, kmečkem okolju. Pojem *urban legends* so v nadaljnjih raziskavah zavrnil, saj so ugotovili, da se te pripovedi ne širijo le v mestnem okolju.

Od začetka osemdesetih let je postalo to področje predmet proučevanja tudi v Evropi, predvsem v Angliji in v skandinavskih državah. Na sheffieldski univerzi je bil pobudnik raziskovalnega središča za t. i. *contemporary legends (sodobne povedke)* Paul Smith, ki je izdal tudi dve zbirki sodobnih zgodb iz Anglije.³ V Sheffieldu so se od leta 1982 vrstile konference, ki so se jih udeleževali evropski in ameriški raziskovalci. Leta 1988 je bila kot nadaljnja pobuda sheffieldskega delovnega krožka ustanovljena *International Society for Contemporary Legend Research (ISCLR)*, ki je začela izdajati glasilo *Foafale News*. Izraz *foaf* je okrajšava za *friend of a friend (told me...)*,⁴ pojem *foafale* pa je bil nadomestni izraz za pripovedno zvrst, ki še ni bila dokončno poimenovana. Od leta 1991 *International Society for Contemporary Legend Research* letno izdaja zbornik *Contemporary legend*,⁵ v katerem objavljajo strokovnjaki raznih strok (folkloristi, psihologi, literarni zgodovinarji, zgodovinarji, sociologi idr.).

1 Linda Degh, The "belief legend" in modern society, Form, function and relationship to other genres, v: Wayland D. Hand (izd.), *American folk legend, A symposium*, Berkeley, Los Angeles, London 1971, 55–68.

ista, *Neue Sagenscheinungen in der industriellen Umwelt in der USA*, v: Lutz Röhrich, *Probleme der Sagenforschung*, Freiburg 1973, 34–51.

2 Jan Harold Brunvand, *The Vanishing Hitchhiker, Amerikan Urban Legends and Their Meanings*, New York, London 1981.

isti, *The Choking Doberman and Other "New" Urban Legends*, New York, London 1984.

isti, *The Mexican Pet: More "New" Urban Legends and Some Old Favorites*, New York, London 1986.

isti, *Curses! Broiled Again!: The Hottest Urban Legends Going*, New York 1989.

isti, *Baby Train: And Other Lusty Urban Legends*, New York 1993.

3 Paul Smith, *The Book of Nasty Legends*, London 1983.

isti, *The Book of Nastier Legends*, London 1986.

4 Skupna značilnost teh pripovedi je, da jih je slišal prijatelj od prijatelja.

5 Paul Smith (ur.), *Contemporary legend. The Journal of The International Society for Contemporary Legend Research Vol. 1*, 1991.

Ob koncu sedemdesetih let so s podobnimi raziskavami pričeli tudi na Švedskem⁶ in Finskem, od konca osemdesetih let pa zasledimo tovrstne raziskave tudi v nemškem kulturnem prostoru.

Leta 1990 je Rolf Wilhelm Brednich izdal prvo zbirko sodobnih zgodb v nemškem prostoru in s tem načel vprašanje, v kakšni obliki se v sodobnem nemškem prostoru pojavlja t. i. ljudsko pripovedništvo. Brednich je zbirko naslovil *Sagenhaften Geschichten von Heute* (*Čudežne zgodbe v današnjem času*), ker se je želel izogniti definicijam *moderne* ali *zeitgenössische Sagen*, torej *moderne* ali *sodobne povedke*, kar naj bi bil nemški termin za *contemporary legends*.

V predgovoru Brednich ugotavlja, da historične pripovedne oblike, kot so pravljica, povedka, legenda, šaljiva zgodba, anekdota in primer, danes niso žive. Te spoznavamo le prek knjig, kaset in drugih medijev, ne posredujejo pa jih več ustno. Kriterij ustnega prenašanja, ki je bistven za *historično* ustno izročilo, je tudi pomemben kriterij t. i. *modernih* ali *sodobnih* zgodb, zato Brednich te pripovedi uvršča k ljudskemu slovstvu (Volksliteratur) in ne k trivialni literaturi. Seveda kriterij ustnega posredovanja ne velja absolutno, saj se sodobne zgodbe širijo tudi s pomočjo tiska, predvsem prek sredstev javnega obveščanja, vse bolj pa tudi po elektronskih medijih. Brednich ugotavlja, da širjenje pripovedi po tiskanih predlogah ni nov pojav, saj so po tiskanih predlogah povzemali pripovedne in pesemske motive, odkar obstaja tisk.

Tovrstne pripovedi žanrsko uvršča k povedkam. Poleg kriterija ustnega posredovanja ugotavlja podobnosti pri *sodobnih* in *starejših* povedkah tudi v vsebini in v pripovedni strukturi. *Starejše* povedke navadno opisujejo človekovo spopadanje z nadnaravnimi bitji in kršitve tabujev ali pa razlagajo nastanke raznih pojavov ali spomenikov. Jedro povedke je navadno nekaj čudežnega, nenaravnega in skrivnostnega. Podobno se v sodobnih zgodbah v racionalnem svetu industrije in tehnike pojavlja iracionalni svet. Tudi tehnološki napredek ni odpravil strahu in verovanja v nadnaravne pojave. V starejših povedkah nastopajo nadnaravna bitja - demoni, čaravnice, smrt, hudič itn., v sodobnih povedkah pa tisto, kar je nepredvidljivo, nedoumljivo in zbuja strah. Slednjega danes ne povzroča magični svet duhov in čarovnic, temveč človekovo neposredno betonsko in atomsko okolje. Trditev, da gre za povedke, Brednich utemeljuje še s tem, da povedka razlaga, poučuje, ponazarja in svari, kar je značilno tudi za sodobne povedke.⁷

V prvi zbirki je pripovedi uredil po sledečih poglavjih: zgodbe o avtomobilih in prometu, zgodbe o dopustih v tujih krajih, o nakupih, o jedači in pijači, zgodbe o otrocih, o živalih, zgodbe, povezane s hišo in stanovanjem, zgodbe, povezane z delom in s tehniko, zgodbe o zdravljenih in drogah ter zgodbe o nadnaravnih pojavih in čudežnih slučajih.

Prvo zbirko, z naslovom *Die Spinne in der Yucca-Palme*, je Brednich pripravil skupaj s študenti na univerzi v Göttingenu. Knjiga je bila dobro sprejeta in sledile so še tri zbirke, v katerih so dodali študentske zgodbe, vojaške zgodbe, računalniške zgodbe, zgodbe o spolnosti, o sreči in nesreči, kuriozne zgodbe in druge⁸.

Podobne raziskave so se po padcu berlinskega zidu začele potekati tudi v bivši Vzhodni Nemčiji (DDR). Ulla Fix je raziskave - podobno kot R. W. Brednich - opravljala s pomočjo študentov na univerzi v Leipzigu v zimskem semestru 1990/91. Pri zbranih pripovedih je ugotovila, da obstajajo zgodbe, ki bi se lahko dogodile kjerkoli na svetu, in zgodbe, ki imajo tipičen scenarij bivše Vzhodne Nemčije in tako predstavljajo njeno realnost.⁹

V Avstriji raziskujejo to področje na etnološkem oddelku univerze v Innsbrucku, kjer pripravlja Ingo Schneider tipni indeks tovrstnih zgodb. V članku *Geschichten über Aids* (*Zgodbe o aidsu*), ki ga je objavil leta 1992, je ponazoril, kako nastajajo neresnične zgodbe o širjenju aidsa.¹⁰ Leta 1996 je izpod njegovega peresa nastal članek o pripovedovanju prek interneta, v katerem je izpostavil zlasti vprašanje komunikacije v t. i. debatnih skupinah (newsgroups). Posebej je predstavil debatne skupine, ki se posvečajo šalam.¹¹

Na etnološkem inštitutu na Dunaju (Institut für Europäische Ethnologie, Universität Wien) ponujajo v zimskem semestru 2000/2001 predavanje, ki ga vodi lektor Bernd Rieken, z naslovom *Erzählforschung, autobiographisches Erzählen, Tiefenpsychologie* (*Raziskava pripovedništva, avtobiografsko pripovedovanje, globinska psihologija*). Cilj tečaja je spoznavanje tradicionalnih in sodobnih pripovednih oblik, po drugi strani pa tudi vsakdanjih in avtobiografskih pripovedovanj, predstavili pa bodo tudi funkcije globinske psihologije za raziskovanje pripovedništva.¹²

Na Koroškem so že na simpoziju o ljudskem pesništvu, ki ga je priredil koroški Volksliedwerk leta 1991, opozorili na Brednichovo delo in ga predstavili kot eno izmed možnih raziskovalnih izhodišč za bodoče raziskave.¹³ Iz preteklih izkušenj vemo, da so nemško govoreči koroški etnologi sledili raziskovalnim novostim v nemškem prostoru, še posebej graški in dunajski šoli. Na etnološkem inštitutu v Gradcu se temu področju ne posvečajo posebej, na etnološkem inštitutu na Dunaju pa v letošnjem semestru že ponujajo predavanja tudi o novih pripovednih oblikah. Največ se z raziskovanjem pripovedništva ukvarjajo na etnološkem inštitutu v Innsbrucku, po zaslugi Inga Schneiderja in Leandra Petzolda.

Koroški Slovenci iz izkušenj vemo, da predstavitev katerekoli teme v dvojezičnem prostoru ni preprosta. Primer iz preteklosti je Graberjevo nemško usmerjeno delo, ki je od koroških Slovencev zahtevalo repliko na njegove enostranske poglede in teze. Graberjevo delo je znanstveno ovrgel Pavle Zablantnik, vendar je Graber poleg ugodnih zgodovinskih okoliščin za svoje nacionalne teze imel še to prednost, da je bil prvi in je prvi usmeril (javno) mnenje, tako da danes mimo njega ne more nihče.

Prepričana sem, da se bodo tudi na Koroškem prej ali slej pojavile zbirke sodobnih koroških pripovedi. Pri tem se na podlagi navedenega postavlja vprašanje, kdo se bo prvi posvetil temu raziskovalnemu področju in, še zlasti, kakšne pripovedi bodo zajete?

Na Koroškem je Brednichovo delo znano, zato lahko sklepamo, da bo usmerjalo raziskave na tem področju. Med njegovimi iztočnicami najdemo tudi sledeče

ugotovitve:

za Brednich so sodobne pripovedi izraz bojazni, želja in predsodkov današnjega človeka. Včasih pa služijo tudi diskriminaciji "drugačnih", obrobni skupin in tujcev. Pri izboru pripovedi za objavo je Brednich kot urednik izločil vse pripovedi, v katerih je opazen negativen odnos do manjšin, tujih držav, določenih jedi in pijač. Kljub temu se mi mogel izogniti vsem pripovedim te vrste; čeprav so problematične, so prav tako del današnje družbe.¹⁴

Koroška je dvojezično območje, kjer so predsodki in stereotipne predstave močno zasidrane. Tisti, ki se bodo resno lotili raziskav - Nemci ali Slovenci - ne bodo mogli mimo teh pripovedovanj. Kdor bo prvi, bo usmeril javno mnenje ali pa vsaj opozoril na nekatere nove vsebine, s katerimi se bo "naslednji" moral ukvarjati. Slovenci na Koroškem imamo tokrat še možnost, da se odzovemo prej kot nemški sodeželani. Vprašalnike za sodobne pripovedne vsebine je mogoče sestaviti na podlagi že obstoječih zbirk. S teoretičnimi razpravami pa lahko posežemo tudi v razprave o definicijah in vsebinski določitvi obravnavanega predmeta.

V slovenskem prostoru je na to raziskovalno področje že opozorila Monika Kropelj leta 1996 v Glasniku SED s "prošnjo za sodobne zgodbe".¹⁵ Sodobno pripovedništvo je predstavila s primerom o nenavadnem vltomu, opozorila pa je še na zgodbe o čudnih in nenavadnih potegavščinah, goljufijah, skrivnostnih avtoštoparjih, duhovih, domačih živalih, neznanih letečih predmetih, avtomobilskih zgodah in nezgodah, ljubezenskih avanturah itn. Zbrane zgodbe od leta 1996 izhajajo v rubriki Zgodbe vsakdana v Glasniku SED, izšla pa naj bi tudi posebna zbirka. Z zbiranjem sodobnih zgodb na Koroškem bo mogoče prispevati tudi koroški delež v načrtovano slovensko zbirko.

Iz prvih raziskav na Koroškem je razvidno, da so močno v zavesti zgodbe o pravilnosti ohranjanja lastne identitete. Večinoma gre za zgodbe, v katerih je jedro pripovedi neprostoovoljno razkritje prave identitete asimiliranih oseb. Najbolj znana je pripoved o hudem nemčurju¹⁶, navdušencu za Hitlerja, ki se mu zgodilo, da je na smrtni postelji, v zadnjem tednu svojega življenja, na veliko presenečenje okoli stoječih v bledežu govoril samo slovensko, ko prej že dolga leta ni hotel spregovoriti niti besede v tem jeziku. Domači so bili v zadregi pred nemško naravnanimi obiski, skriti pa ga niso mogli. Sorodniki, zavedni Slovenci, pa so ob tem dobili svoje zadoščenje, češ, prav se mu je zgodilo, navsezadnje pa le ni mogel skriti svoje narodnosti.¹⁷ Razširjene so tudi zgodbe o nemčurju, ki se je npr. urezal z žago, stopil na grablje itn. in po slovensko zaklel. Zbrane pa so tudi zgodbe o nemčurjih, ki jim v preprih s Slovenci zmanjka nemških besed. Skupna značilnost teh pripovedi je, da se iz prvotnih "morda" resničnih zgodb izoblikujejo samostojne zgodbe, v katerih so kraji in osebe izmenljivi (ali pa sploh niso pomembni). Ljudje te zgodbe pripovedujejo, kot da bi se zgodile v neposredni soseščini človeku, ki se ga navadno ne spomnijo, ali pa nekomu nekje na Koroškem.

Pojavu širjenja podobnih zgodb lahko sledimo tudi pri drugih manjšinskih skupnostih, ne le jezikovnih. Omenjene zgodbe imajo funkcijo opozarjanja na

pomembnost ohranjanja in zagovarjanja lastne identitete, še zlasti tiste, ki družbeno ni priznana. Ponazoritev "neprostoovoljnega outinga", ki se lahko zgodi vsakemu, ki zakriva pravo identiteto, pa je opozorilo, da prave identitete nikoli ni mogoče skriti.

Pri tem se postavlja vprašanje, ali tovrstne pripovedi žanrsko lahko uvrščamo med povedke, še zlasti, če upoštevamo jasne definicije t. i. klasičnih povedk s strani literarne zgodovine.¹⁸ Pri tem je važno tudi vprašanje pristojnosti strok za to področje. Medtem ko si raziskave klasičnega pripovednega izročila delijo literarna veda in etnologija, to raziskovalno področje meji na psihologijo, družboslovne, zgodovinske in komunikacijske vede. Že Brednich ga je previdno definiral in se je skušal (vsaj v naslovih zbirk) izogniti izrazom *sodobne* ali *moderne* povedke, zato jih je imenoval *čudežne zgodbe v današnjem času*.

Sklepno lahko ugotovimo, da je to raziskovalno področje na Koroškem povsem odprto, s tem pa so tudi možne zlorabe in tendencioznofunkcionalne raziskave. Če bi se to zgodilo, bomo Slovenci znova v defenzivnem položaju in bomo odgovarjali, oporekali, skratka, mimo tega ne bomo mogli.

Ker to raziskovalno področje že predstavljajo na inštitutih za etnologijo na avstrijskih univerzah, je vsekakor nujno, da razvoju sledimo in se tudi vključimo v razprave, na podlagi katerih bo mogoče to področje opredeliti za bodoče raziskave.

6 Bengt av Klintberg, Rittan i pizzan, Stockholm 1986.

7 Rolf Wilhelm Brednich, Die Spinne in der Yucca-Palme, Sagenhafte Geschichten von Heute (predgovor), München 1990.

8 Rolf Wilhelm Brednich, Die Maus im Jumbo-Jet, Neue sagenhafte Geschichten von Heute, München 1991.

isti, Das Huhn mit dem Gipsbein, Neueste sagenhafte Geschichten von Heute, München 1993.

Isti, Die Ratte am Strohalm, Allerneueste sagenhafte Geschichten von Heute, München 1996.

9 Ulla Fix, Moderne Sagen in der DDR, Ein Projektbericht, v: Fabula, Zeitschrift für Erzählforschung, Bd. 35, Berlin, New York 1994, 94-109.

10 Ingo Schneider, Geschichten über aids, Zum Verhältnis von Sage und Wirklichkeit (= Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, Bd. XLVI/95, Heft 1), Wien 1992, 1-27.

11 Ingo Schneider, Erzählen im Internet, Aspekte kommunikativer Kultur im Zeitalter des Computers, v: Fabula, Zeitschrift für Erzählforschung, Bd. 37, Berlin, New York 1996, 8-27.

12 Domaca stran: <http://www.univie.ac.at/volkskunde/index.html>

13 Oskar Moser, Die deutsche Volksdichtung in Kärnten, v: Kärntner Volksliedwerk (Hg.), Mageregger Gespräche zur Volkskultur in Kärnten, Volksdichtung in Kärnten, Klagenfurt 1992, 17-25.

14 Prim. opomba 7.

15 Glasnik SED 36/1, 1996, 51.

16 Pejorativni izraz za asimiliranega Slovenca.

17 Prim. tudi Anton Trstenjak in Erwin Ringel, O slovenskem človeku in koroški duši, Celovec, Ljubljana, Dunaj 1993, 107.

18 Andre Jolles, Einfache Formen: Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Märchen, Tübingen 1982 in Hermann Bausinger, Formen der "Volkspoesie", Grundlagen Germanistik, Bd. 6, Berlin 1968.